

KAPITTEL 5

Buddhistisk konfirmasjon

Hildegunn Valen Kleive

Høgskulen i Volda

Abstract: Around 75% of all adolescents in Norway have been confirmed, and the Church of Norway and the Norwegian Humanist Association are the main providers of this ritual. In autumn 2020, however, Buddhist organizations in Norway cooperated for the first time in arranging a Buddhist confirmation. 13 young Buddhists participated. Considerable research has been done on confirmation as arranged by the Church of Norway, but the alternatives are under-researched. This article, in which the introduction of Buddhist confirmation is discussed, is therefore a needed contribution to the research literature on confirmation in Norway. The theoretical perspective applied emphasizes how religions continually change due to mobility (Wong & Levitt, 2014) and the importance of belonging (Day, 2011). A central finding is how arranging Buddhist confirmation is a strategic accommodation to majority culture customs in order to reach the rising generation with Buddhism. In addition, being able to offer this ritual distinguishes the role Buddhism has in the multicultural society in Norway. I also argue that arranging Buddhist confirmation has a consolidating, ecumenical and community-building effect for Buddhist organizations in Norway.

Keywords: young Buddhists, Norway, confirmation, religion and mobility, Buddhist ecumenism

Introduksjon

På framsida av Buddhistforbundets nyhetsbrev nr. 2 2020/21, er det bilde av 13 ungdommer iført oransje hettegensere i Lotustempelet på Jessheim. Dette er Norges første buddhistiske konfirmantkull, og det er innføringen av dette konfirmasjonsritualet som er tema for denne artikkelen. Religionssosiologen Ida Marie Høeg (2017, s. 157) kaller konfirmasjon i Norge en «allmenn ungdomsrite». Det antyder minst to ting, nemlig at

Sitering: Kleive, H. V. (2022). Buddhistisk konfirmasjon. I H. V. Kleive, J. G. Lillebø & K.-W. Sæther (Red.), *Møter og mangfold: Religion og kultur i historie, samtid og skole* (Kap. 5, s. 109–128). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.156.ch5>
Lisens: CC BY-NC-ND 4.0

konfirmasjon er et ritual som en stor del av ungdommer i Norge gjennomgår, og at det er et ritual som blir praktisert på tvers av religions- og livssynsmessige skiller. Konfirmasjon er likevel et ritual som i norsk kontekst har nær tilknytning til den kristne kirke. Kirkelig konfirmasjon var påbudt i Norge mellom 1736 og 1912. Likevel har oppfatningene om hva ritualet er, hva det eventuelt bekrefter og hva som bør være ordningene rundt ritualet stadig endret seg. Også andre kristne kirkesamfunn, som Den katolske kirke og ulike frikirker, arrangerer konfirmasjon i Norge. Et klart sekulært alternativ til en kirkelig konfirmasjon fant sted 6. mai 1951 i Universitetets aula i Oslo. Dette var den første borgerlige konfirmasjonen i Norge. Borgerlig, senere kalt humanistisk, konfirmasjon, er siden blitt en kjerneaktivitet for Human-Etisk Forbund (HEF). Også organisasjoner som Holistisk Forbund, Barne- og ungdomsfilosofene og Sjamanistisk Forbund tilbyr konfirmasjon/barn–voksenseremoni. Trenden til å konfirmere seg kirkelig går svakt ned, mens antallet humanistiske konfirmasjoner går opp (Selmer-Anderssen, 2019). Samlet sett er oppslutningen rundt det å konfirmere seg i Norge ganske høy, godt over 75 prosent av alle ungdommer konfirmerer seg i en eller annen sammenheng (Selmer-Anderssen, 2019). Denne artikkelen vil reflektere over innføringen av buddhistisk konfirmasjon og særlig diskutere hvordan særtrekk og tradisjoner i norsk kontekst kan ha hatt betydning for innføring av dette nye ritualet.

Kort om kursopplegget

Buddhistforbundet ble etablert i Norge i 1979 og er både et trossamfunn og en paraplyorganisasjon for buddhister i Norge. Organisasjonen har over 14 000 medlemmer (Buddhistforbundet, u.å.c).¹ Kjerneaktiviteter for Buddhistforbundet er å informere om buddhisme, utgi litteratur og markere buddhistiske høytider. Høsten 2020 introduserte forbundet et nytt tilbud, nemlig buddhistisk konfirmasjon (Buddhistforbundet, 2020d). Ifølge generalsekretær i Buddhistforbundet, Egil Lothe, har mange

¹ Ifølge SSB er det 21 555 som er medlemmer av en buddhistisk organisasjon i Norge i 2020 (Statistisk sentralbyrå, 2020). Siden ikke alle buddhister er medlemmer i en buddhistisk organisasjon, er anslaget på hvor mange buddhister det faktisk er i Norge høyere, mellom 40 000–50 000 personer (Jacobsen, 2018, s. 48).

med buddhistisk bakgrunn til nå deltatt i HEFs konfirmasjonsopplegg (E. Lothe, personlig kommunikasjon). Men det finnes også buddhistiske ungdommer som har gjennomført en konfirmasjon i buddhistisk regi før høsten 2020 (Buddhistforbundet, 2020a). Disse konfirmasjonene har vært gjennomført i de enkelte medlemsorganisasjonene konfirmanten har tilhørt. Etableringen av buddhistisk konfirmasjon i Norge kan derfor ses på som et resultat av både et «nedenfra»-initiativ, fordi det er et meldt behov fra ungdommene/medlemsfamiliene selv, og et «ovenfra»-initiativ, fordi en paraplyorganisasjon nå har utformet et felles konfirmasjonsopplegg.

Buddhistisk konfirmasjon 2020 bestod av konfirmasjonsforberedelse på to helgekurs, med rundt 30 timer undervisning, og deretter en konfirmasjonsseremoni. Seremonien fant sted søndag 8. november 2020 i Lotustempelet på Jessheim. Koronarestriksjoner medførte ekstra utfordringer for gjennomføringen av kurset og seremonien. I nyhetsbrevet til Buddhistforbundet står det at «det var på hengende håret at denne høytideligheten lot seg gjennomføre» (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 6). Men ved å følge lokal smittevernoverleges råd om munnbind og avstand, klarte man likevel å arrangere seremonien. I filmsnutten *Konfirmasjonsseremoni* (Buddhistforbundet, 2020c) framholdes det som viktig med seremonien at den gir ungdommene anerkjennelse for innsatsen deres i løpet av de to intense helgesamlingene, og at munkene fra de forskjellige templene er til stede og velsigner konfirmantene. Nyhetsbrevet signaliserer tydelig at buddhistisk konfirmasjon er et tiltak en ønsker skal bli en tradisjon. Kurset arrangeres av buddhister tilknyttet ulike buddhistiske retninger og land. Det er utviklet en kursbok, og temaene er knyttet til sentrale lærepunkter og praksiser i buddhismen, men kurset skal også være et sted ungdommene kan samtale om temaer de selv er opptatt av. Kurset gjennomføres på norsk. I tillegg til den religiøse seremonien i Lotustempelet, ble det oppfordret til også å ha en konfirmasjonsfeiring i hjemmet sammen med familie og slektninger i etterkant av seremonien.

Metode

Denne artikkelen er først og fremst en teoretisk inspirert refleksjonstekst over en hendelse, nemlig innføringen av buddhistisk konfirmasjon.

I tillegg til teoretiske perspektiver vil jeg i disse refleksjonene vise til tekster og filmsnutter produsert av Buddhistforbundet sentralt og av ulike medlemsorganisasjoner. Konkret dreier dette seg om innhold på organisasjonenes nettsider, innlegg på Buddhistforbundets Facebook-sider, Buddhistforbundets nyhetsbrev og to filmsnutter om konfirmasjonsopp-
legget produsert høsten 2020. Tekstene og filmene det tas utgangspunkt i er hentet i perioden august 2020 til februar 2021. Dette materialet gjen-
speiler Buddhistforbundets og medlemsorganisasjonenes beskrivelser og oppfatninger av buddhistisk konfirmasjon. Konfirmantenes stemme kommer til uttrykk i de to filmene, men filmene er produsert og regis-
sert av Buddhistforbundet. Det betyr at konfirmantens egne erfaringer og oppfatninger om kurset kun kommer indirekte fram i denne artikkelen.

Tidligere forskning

Fra steder utenfor buddhismens tradisjonelle utbredelsesområder finnes det lite forskningslitteratur som omtaler unge buddhister. Fra britisk kontekst hevdes det at «there is currently an acute lack of scholarly engagement with Buddhism and youth». Dette skrives på Brill Forlag i forbindelse med boka *Understanding Young Buddhists: Living Out Ethical Journeys* av Page og Yip (2017). Som nyetablert ritual finnes det ingen forskningstradisjon på buddhistisk konfirmasjon i Norge. Men det finnes heller ikke mye forskning knyttet til annen religiøs og kulturell tradisjonsformidling rettet mot barn og unge i buddhistiske miljø i Norge. Jacobsen (2018) gir likevel en god oversikt over de ulike buddhistiske organisasjonene i Norge og deres aktiviteter. Noen masteroppgaver er inne på temaet, som for eksempel Gundersen (2013) og Johnsen (2010). Vestøl et al. (2014) bidrar også med noen perspektiver; deres artikkel ser unge norske muslimer, buddhister og hinduer sine religiøse oppfatninger og praksiser i lys av hvordan disse religionene er framstilt i lærebøker. Det finnes altså lite litteratur og forskning på feltet som kombinerer ungdom, buddhisme og Norge. Slik sett bidrar denne artikkelen til å dekke et hull i forskningen.

Om det ikke er skrevet så mye om buddhistisk konfirmasjon eller tradisjonsformidling, er det forsket mye på konfirmasjon og trosopplæring

i kristen kontekst. Viktige historiske framstillinger er Haraldsø (1986) og Seland (2009). Schweitzer et al. (2019) undersøker ulike former for trosopplæring i Europa. Boka har en hovedvekt på ulike kristne konfesjoner, men det er også kapitler om trosopplæring i muslimsk kontekst. I denne boka bidrar Leganger-Krogstad (2019) med forskning knyttet til Trosopplæringsreformen i Den norske kirke. Konfirmasjon i en samtidig norsk og kristen kontekst har religionssosiolog Ida Marie Høeg arbeidet mye med. Hennes arbeid (Høeg, 2017) fokuserer særlig på de sosiale sidene ved konfirmasjon i Den norske kirke i lys av begrepet sosial kapital. I tillegg til forskning om selve konfirmasjonstida, finnes også forskning om 14-åringenes tanker om valg av konfirmasjon *før* de (ev.) tar til med en konfirmasjonsundervisning (Grimsby & Birkedal, 2020). Rønningen et al. (2020) skriver om tilknytning til kirken *etter* konfirmasjonen.

Mens konfirmasjon i regi av Den norske kirke er en tradisjon og et ritual det finnes mye forskning om, er alternativene underforsket. Dette gjelder både den nå rundt seksti år lange konfirmasjonstradisjonen i HEF, men også andre former som konfirmasjon som tilbys i Norge. Et bidrag er likevel artikkelsamlingen *Borgerlig konfirmasjon og humanistiske seremonier* (Kvaale & Pettersen, 2001), som ble utgitt i forbindelse med 50-årsjubileet for borgerlig/humanistisk konfirmasjon i 2001. Her skriver blant annet Levi Fragell (2001), tidligere generalsekretær i HEF, om psykologiske, sosialantropologiske, ideologiske og pragmatiske grunner til behovet for et alternativ til kirkelig konfirmasjon.

Teoretisk perspektiv

Jeg vil diskutere innføringen av buddhistisk konfirmasjon i lys av teori som forstår religion i sammenheng med mobilitet, men også knytte an til perspektiver som ser ritualer i sammenheng med det å skape fellesskap og tilhørighet.

Religiøse ideer og praksiser er, i likhet med andre sosiale fenomener, i stadig bevegelse og sirkulasjon, også på tvers av landegrenser. Dette er ikke et nytt perspektiv i religionsforskninga, fra norsk kontekst diskuterer Afdal (2013) religion som bevegelse i lys av læringsteori. «Religion som bevegelse betyr at religion forandrer og forandres» (Afdal, 2013, s. 13),

men endringene går ikke alltid raskt, for religion kan være seige strukturer. Det meste ved religion er mobilt, hevder sosiologen Peggy Levitt (2013, s. 163). Og det som beveger seg kaller Levitt *carriers of religion*; det kan være folk og organisasjoner, men også ideer, praksiser, symboler, tekster, ting og ritualer. Religion kan også koble seg på «bærere» som i seg selv ikke er religiøse, som for eksempel ulike former for teknologi. Disse *carriers of religion* sirkulerer raskt eller sakte gjennom ulike nettverk og geografiske landskap, som mange er transnasjonale. Disse landskapene, kalt *geographies of circulation*, er reelle eller imaginære, de kan være nåtidige eller historiske. I løpet av sirkulasjonen vil noen elementer forsvinne, mens andre elementer legges til i møtet med nye kontekster. Møtene mellom det som sirkulerer og det som allerede «er på plass» skjer på *sites of encounter*. Resultatet av slike møter er at «noen skikker, ritualer, tekster og forestillinger blir mindre brukt og nye kommer til» (Afdal, 2013, s. 13). Religion blir da å forstå som «a contingent clustering of diverse elements rather than a packageable, stable set of beliefs and practices rooted in a particular place» (Wong & Levitt, 2014, s. 350). Religion er slik sett en tids- og stedsspesifikk ansamling av elementer, som stadig vil endre seg. Dette er i tråd med såkalt ansamlingsteori (*assemblage theory*), som vektlegger relasjoner over strukturer, endring over stabilitet, og et bredt utblikk heller enn fokus på avgrensa steder (Levitt, 2013, s. 161). Hva religion er, er altså betinget av hvem og hva som møtes på et gitt tidspunkt og sted. En ting er å beskrive disse ansamlingene, det er en viktig deskriptiv jobb. Men Wong og Levitt (2014) etterlyser at forskere i større grad også gjør en analytisk jobb som innebærer å søke forklaringer på for *hvorfor* ansamlingene blir slik de blir. For å få til dette, anbefaler de at *carriers of religion*, *geographies of circulation* og *site of encounter* ses i sammenheng. Det kan resultere i at man skimter faktorer, dynamikker og relasjoner som har betydning for om praksiser og ideer hindres eller fremmes, skal av eller legges til. For eksempel kan sirkulasjonen mellom geografiske områder følge veletablerte historiske løyper, noe som kan innebære at forflytning går raskt og møter få hindringer. Andre geografier kan på grunn av krig, pandemier, politikk eller klimakriser være så turbulente at det påvirker sirkulasjonen av folk, ideer, religion og praksiser. Noen elementer er i seg selv lettere å transportere, for eksempel lære, bønn og

sang, mens andre ting, for eksempel hellige steder, er mindre mobile. Eksempelene jeg nå har nevnt vil påvirke konstellasjonen religion får på et nytt sted. Wong og Levitt (2014) nevner også flere forhold som bør analyseres når man vil forstå en religions «contingent clustering of elements» (Wong & Levitt, 2014, s. 350) på *site of encounter*. For eksempel har et steds ideologiske, kulturelle og organisatoriske profil betydning. Men også den sosiale statusen til bærere og mottakere (enten det nå er på individnivå eller på organisasjonsnivå) må tas i betraktning for å forstå hvorfor en religion framstår slik den gjør på et spesifikt tidspunkt og sted. Status er i stor grad knyttet til makt og marginalitet, noe som kan påvirke hva som ivaretas, endres eller forsvinner. Om det eller dem som møtes på *site of encounter* opplever seg som relativt like i status og funksjon, hevder Wong og Levitt (2014, s. 351) at de har en tendens til å etterligne hverandres atferd, eller at endringene ikke blir så store. Men om det eller dem som møtes oppleves som veldig forskjellig, eller ukjent, kan det føre til endringer. Eksempelvis forteller Jacobsen (2018, s. 50) om hvordan thailandske munkene i Norge ikke går sine tradisjonelle almisserunder i nærområdet. Det er fordi slik praksis kan misforstås i norsk kontekst og fordi de klimatiske forholdene ikke tillater det. Dette viser altså hvordan konkrete geografiske forhold (klima) og kulturelle forestillinger er såpass ulike at buddhistisk praksis endres. Generelt hevder Jacobsen at endringer i buddhistiske tradisjoner i ny kontekst oftere er knyttet til praktiske forhold enn til læremessige. Også hvordan og av hvem nye ideer eller ting blir introdusert, har betydning for hvilke ansamlinger av elementer religionene får på ulike steder (Wong & Levitt, 2014, s. 352). Dersom de(t) som sirkulerer finner «brohoder» på stedet de(t) kommer til, for eksempel i form av søsterorganisasjoner, vil det ha betydning for møtet og formen religion får på det aktuelle stedet. Dersom det mangler slike brohoder, ved for eksempel at forholdet til formelle institusjoner er svakt, mener Levitt (2013, s. 169) at sjansen for endring og motstand kan øke. På den andre siden kan det noen ganger være lettere krysse grenser ad uformelle veier. Hvilke allianser *carriers of religion* har med andre elementer som beveger seg, det være seg for eksempel teknologi eller verdisyn, vil også kunne påvirke de formene religion tar på spesifikke *sites of encounter*.

Det andre teoretiske perspektivet i denne artikkelen har lange sosio-logiske røtter og er knyttet til betydningen av det å delta i ritualer. Østerberg (2012, s. 163) parafraserer Durkheim og skriver at alt «leder oss stadig tilbake til den samme idéen: At ritene er det midlet den sosiale gruppen bruker for med jevne mellomrom å bekrefte sin egen eksistens». Riter har altså en funksjon, nemlig det å skape og å bekrefte en gruppe. Mange av Durkheims hypoteser og slutninger er ikke lenger gangbar mynt i sosiologien, men teoriene hans fortsetter likevel å inspirere forskere, for eksempel religionssociologen Abby Day. Hun videreutvikler tanken om hvordan religion ikke er forankret i troen på det overnaturlige, men handler om aktiviteter som binder folk sammen (Day, 2011, s. 173). Tro (*belief*), som er begrepet Day foretrekker over religion, skaper folk i interaksjon med familie og venner. Troen er altså lokalisert i det sosiale (Day, 2011, s. 90). Tro handler da ikke først og fremst om et systematisk teologisk innhold, men om noe man gjør og er i relasjon til noen andre. Dette kaller hun en antroposentrisk trosorientering. Det man gjør i disse relasjonene trenger ikke være ting som vanligvis oppfattes som religiøst, for eksempel gå til nattverd eller gjøre *puja*. Days hovedargument er at i «late modernity belief to many people is an expression of how they belong to each other» (Day, 2011, s. 27). Tro blir i dette perspektivet troen på tilhørighet, altså «believing in belonging», som også er tittelen på Days bok fra 2011. Ved å lokalisere tro til det sosiale kontrer Day en vanlig forestilling i religionsforskninga, nemlig at tro i dag er et individualistisk og privat prosjekt.

Hvorfor etablere et nytt ritual?

Ritualer står sentralt i buddhismen: «Buddhisme er for de fleste en rituell praksis» (Jacobsen, 2007, s. 118). Tross dette reflekterer Thelle (1999, s. 256) over at «Med tanke på buddhismens sterke posisjon i mange kulturer i Asia er det overraskende at så få av de viktige ritene i livets overgangsfaser er preget av buddhismen». Buddhistforbundet registrerer likevel at de ulike medlemsorganisasjonene har ulike ritualer knyttet til slike livshendelser. Det er videre en uttalt målsetning for forbundet å dokumentere og standardisere noen av disse markeringene (Buddhistforbundet

u.å.b). Det at Buddhistforbundet arrangerer buddhistisk konfirmasjon på tvers av buddhistiske retninger og organisasjoner, kan ses på som et ledd i realiseringen av et slikt mål. I lys av Levitt (2013) og Wong og Levitt (2014) kan den rituelle nyetableringen, buddhistisk konfirmasjon, være et eksempel på at religion som forflytter seg fra en kontekst ikke bare «kaster av seg» elementer, men også «tar opp i seg» elementer. Jeg vil i det følgende peke på to ting ved *site of encounter* (Norge) som etter min mening kan ha betydning for at buddhismen gjør dette.

For det første, hva som allerede befinner seg på en plass har som nevnt betydning for hvordan de religiøse konstellasjonene blir når nye tradisjoner blir introdusert på et sted. Konfirmasjon en utbredt livsrite og et ritual med lange historiske tradisjoner i Norge, altså et trekk ved *site of encounter*. For buddhister med etnisk norsk bakgrunn er nok konfirmasjon en kjent tradisjon, men også andre buddhister vil møte denne sterke tradisjonen. Et konkret eksempel på et slikt møte er når en jente i filmen *Konfirmasjonskurs* (Buddhistforbundet, 2020b) sier at hun fikk lyst til å konfirmere seg fordi det var så mange på skolen som gjorde det. Hun ønsket en buddhistisk versjon av den riten «alle» ungdommer går gjennom. Det at ungdom med buddhistisk bakgrunn ofte har konfirmert seg i regi av HEF, og at flere har arrangert buddhistisk konfirmasjon «på egen hånd» i sine organisasjoner, vitner om at møtet med konfirmasjons-tradisjonen i Norge har skapt et behov blant buddhistiske ungdommer. Dette behovet fyller altså Buddhistforbundet ved å etablere et kursopplegg og arrangere en seremoni. Men også muslimer i Norge møter denne tradisjonen, men det har ikke ført til etablering av muslimsk konfirmasjon (i hvert fall ikke i skrivende stund). Så hva kan ligge til grunn for at Buddhistforbundet har tatt dette initiativet? Noe av svaret ligger i målsettingene mange av medlemsorganisasjonene har valgt, som er mitt andre punkt.

Organisasjoner blir gjerne stiftet fordi en gruppe ønsker å jobbe målrettet mot noe som oppfattes som viktig. Slik jeg oppfatter organisasjonene tilsluttet Buddhistforbundet er det særlig tre ting som står i fokus. Det handler om å videreføre læremessige og rituelle tradisjoner som en kulturelt føler seg hjemme i, det handler om å videreføre fellesbuddhistiske tradisjoner, og det handler om å arbeide for at buddhismen skal finne sin

plass i Norge. Når Det vietnamesiske buddhistsamfunn har som målsetning å «veilede barn og unge innen buddhistiske verdier» (Det vietnamesiske buddhistsamfunn i Norge, u.å.), realisert blant annet gjennom et vinterkurs for barn og ungdom, kan det ses på som en opplæring i både felles- og retnings spesifikk buddhisme. Det kulturspesifikke kommer fram når de er opptatt av å markere av vietnamesisk nyttår, som er den viktigste høytiden i vietnamesisk kultur, eller når de underviser i vietnamesisk språk. Et eksempel på å finne sin plass i norsk sammenheng er når Buddha's Light International Association (Buddhistforbundet, u.å.a) melder sin buddhistiske speidergruppe inn i Norges Speiderforbund. Mange av medlemsorganisasjonene i Buddhistforbundet klargjør eksplisitt at det å skape gode forbindelser inn mot det norske samfunnet er del av deres organisasjons arbeid. Dette bekreftes på Buddhistforbundets nettsider, der det skrives at «Felles for de tilsluttede organisasjonene og for medlemmene er at de befinner seg i Norge og at de er opptatt av å finne en plass for buddhismen i dagens norske samfunn» (Buddhistforbundet, u.å.c). Den organisatoriske åpenheten og viljen til å forankre sin tradisjon i det norske samfunnet, ungdommenes ønske om å konfirmere seg og Buddhistforbundets mål om å standardisere livsriter, fasiliterer eller legger til rette for en nyskaping som konfirmasjon i buddhismen. Det illustrerer Wong og Levitts (2014, s. 352) poeng om at det har betydning hvordan og hvem som introduserer nye ideer eller ting på et sted. Men det forklarer likevel ikke hvorfor denne organisatoriske åpenheten mot det norske samfunnet finnes. Et mulig svar på dette kan finnes i relasjonen mellom majoritetskulturen og de buddhistiske organisasjonene.

Status og tilpassing

Antyder det at buddhismen tar opp i seg et ritual med sterk forankring i majoritetskulturen at norsk kultur har uforholdsmessig mye makt når tradisjoner møtes på en *site of encounter*? Presser norsk kultur religion inn i «*sin*» form? Det ville nok være å trekke det litt for langt, for når det gjelder buddhismen i Norge bærer den ifølge Jacobsen (2018, s. 48) preg av både «kulturene i buddhismens tradisjonelle utbredelsesområder» og er samtidig «blitt formet av norsk kultur». Men kan det tenkes at siden

mange av medlemmene i organisasjonene, samt mange av de sentrale aktørene i paraplyorganisasjon Buddhistforbundet, har etnisk norsk bakgrunn, at det kan være medvirkende for ønsket og evnen til å rotfeste buddhismen i Norge ved å innføre en livsrite som står sterkt i den norske majoritetskulturen? Et slikt argument overser det viktige faktum at ønsket om konfirmasjon i stor grad kommer fra ungdomsgruppa selv, uavhengig av etnisk tilhørighet. Likevel, det å ha en paraplyorganisasjon i ryggen og organisasjonsmedlemmer med sterk relasjon til majoritetskulturen, kan ha betydning for etablering og gjennomføring av buddhistisk konfirmasjon. Det er fordi disse kan tilby ressurser i form av personell, økonomi, kunnskap om norsk kultur og språk, informasjonsdeling og materielle fasiliteter. Dette kan videre medføre at dette nye ritualet blir en stabil eller flyktig hendelse i norsk kontekst.

Majoritetens makt i forhold til migrantreligioner kan komme til uttrykk gjennom det som kalles *congregationalism*. Da handler det gjerne om hvordan nye migrantreligioner av ulike grunner føler et press til å organisere seg i tråd med (ofte protestantiske) idealer (Bender, 2013, s. 144). Slike tilpasninger hevder Thelle (1999, s. 256) skjer blant buddhister i Vesten generelt: «Det er ikke tilfeldig at buddhistiske emigrantmiljøer i Vesten organiserer seg med strukturer som minner mer om kirker og menigheter med regelmessige 'gudstjenester', søndagsskole eller andre undervisningsopplegg, ungdomsarbeid og speidervirksomhet.» Pragmatiske forhold, som arbeidstider eller ansettelsesforhold (i majoritetskulturen), kan presse fram slike likheter i organisering. Et eksempel på dette er hindutemper i USA som «adopt a congregational format» ved å tilby lørdager og søndager som sine gudstjenestedager. Dette er ikke en hindutradisjon, men noe som gjøres fordi det passer inn i den amerikanske ukerytmen som hinduene ellers forholder seg til (Kurien, 2007, s. 10). Thelle (1999, s. 256), derimot, anser slike tilpasninger som strategiske valg for å nå en ungdomsgenerasjon som lever i en kontekst der buddhismen er begrenset til stede i hverdagen. Buddhistisk ungdom i dag er i stor grad født og oppvokst i Norge, konfirmasjonskurset gjennomføres på norsk og ungdommene som deltar på kurset blir i filmene kalt norske. I norsk kontekst er konfirmasjon en viktig måte tros- og livssynssamfunn formidler sin lære og praksis på. Denne livsriten er kjent også for

ungdommer med buddhistisk bakgrunn. I lys av dette kan det å innføre buddhistisk konfirmasjon ses på som en måte å gi ungdommene erfaring med buddhismen ved hjelp av et organisatorisk grep der det velges et formidlingsformat som ungdommene er fortrolige med. Det betyr at denne tilpasningen, å ta opp i seg et nytt livsritual, kan forstås som hensiktsmessig og strategisk fordi det kommuniserer med en gruppe man ønsker å nå med sitt budskap.

Congregationalism antyder en viss makt-asymmetri mellom minoritets- og majoritetstradisjoner, selv om tilpasningene minoriteten gjør til majoritetskulturen altså kan være både pragmatiske og strategiske. Men kanskje er det ikke en makt-asymmetri som ligger til grunn for at buddhismen, som i Norge er en minoritetsreligion, tar opp i seg et element med sterke røtter i majoritetsreligionen. Kanskje det isteden er en opplevelse av maktsymmetri. Wong og Levitt (2014, s. 351) hevder jo at om det som blir introdusert og det som allerede finnes på et sted opplever seg relativt like i status og funksjon, er det en tendens til å etterligne hverandre når en møtes. Opplevelse av en likestilt status mellom tros- og livssynsorganisasjoner bekreftes gjennom et særtrekk på den norske *site of encounter*, nemlig den statlige tilskuddsordningen som utløser økonomisk støtte i samsvar med antall registrerte medlemmer i slike organisasjoner. I tillegg til at en slik støtte kan være avgjørende for å kunne yte religiøse, livssynsmessige og kulturelle tjenester til sin gruppe, er det å være organisert som tros- eller livssynssamfunn altså i seg selv et uttrykk for en formelt likestilt status. I tillegg uttrykker den lange tradisjonen i Norge for religions- og livssynsdialog anerkjennelse og likestilling mellom tros- og livssynsorganisasjoner. Buddhistforbundet har vært aktiv deltaker i dette samarbeidet, og var blant annet med på å stifte Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn i 1996.

Kurs og livsriteseremonier er kjerneaktiviteter for tros- og livssynssamfunnene i Norge. Det at Buddhistforbundet nå kan tilby en slik livsriteseremoni, understreker dermed en likhet med andre organisasjoner i Norge. Ritualet har enn annen religiøs forankring enn de formene for konfirmasjonsritual som allerede finnes i Norge, men det er likevel en likhet i rammene for ritualet. Likheten i rammene ligger i at det er en forberedelsestid, en seremoni, og at det i tillegg oppfordres det til «en fin

konfirmasjons-feiring hjemme med familie og slektninger» etter seremonien (Buddhistforbundet, 2020d).

Et valg

Congregationalism handler ikke bare om å etterligne majoritetskulturen. Bender (2013, s. 144) hevder at forskning som nå anvender dette begrepet i større grad vektlegger at det handler om frivillig deltagelse, og at denne frivillige deltakelsen gir en mulighet til å forme og forstå sin religiøsitet på en måte en selv finner autentisk. Deltakelse i buddhistisk konfirmasjon, så vel som i andre former for konfirmasjon i Norge, er et frivillig tilbud. Og ifølge Grimsby og Birkedal (2020, s. 30, 33) ser ungdommene på det å konfirmere seg som et personlig valg. I deres undersøkelse planlegger 59 prosent av ungdommene en kirkelig konfirmasjon, 22 prosent en humanistisk/borgerlig, 11 prosent ingen konfirmasjon og 7 prosent annet. Buddhistisk konfirmasjon er ikke nevnt i artikkelen, og «annet» ble av mange av ungdommene forstått som kirkesamfunn utenfor Den norske kirke. Hva slags konfirmasjon som (ev.) velges er altså et valg ungdom tar i et mangfoldig Norge. Generelt hevder Jacobsen (2018, s. 72) at for buddhister med bakgrunn i diasporagrupper «er det å være buddhist en nedarvet identitet, mens for buddhister med etnisk norsk bakgrunn har det å velge buddhismen krevd en personlig overbevisning». Jeg mener at buddhistisk konfirmasjon er et ritual som skaper en valgsituasjon, også for dem med annen bakgrunn enn etnisk norsk. Det å aktivt velge å konfirmere seg buddhistisk kan understreke at religion er noe man velger og ikke bare noe man vokser inn i, i kraft av sin familie eller kultur. Det å ha ulike former for konfirmasjon å velge mellom uttrykker at alle ungdommer, uansett etnisk tilhørighet, har mulighet til aktørskap med tanke på sin egen religions- eller livssynstilknytning. Et slikt aktørskap kan videre forstås i lys av en individualisering og subjektivering som preger religionsuttrykk i norsk kontekst (Schmidt, 2012, s. 199). Igjen kan man argumentere for at trekk ved *site of encounter* i Norge har betydning for buddhismens uttrykk på stedet. Like fullt, tross denne valgfriheten og dette aktørskapet, er likevel konfirmasjonen et ritual som i stor grad knytter an til sosiale fellesskap. Både fordi familie og foresatte har mest

å si for hva slags konfirmasjon 14-åringene velger, og fordi det å oppleve gode fellesskap er noe av det ungdommene ser mest fram til i denne tida (Grimsby & Birkedal 2020, s. 30, 33). Det sosiale perspektivet vil dessuten teoretikere som Day (2011) argumentere må tydeligere fram når ungdommers tro skal forstås i dag. Jeg vil nå fortsette med å analysere hva slags type fellesskap buddhistisk konfirmasjon kan sies å etablere.

Konfirmasjon og skaping av fellesskap

Buddhister i Norge en heterogen gruppe, og det er reelle forskjeller mellom retningene og organisasjonene. Inn i denne situasjonen hevder Jacobsen at Buddhistforbundet har en viktig økumenisk rolle (Jacobsen, 2018, s. 49). I kirkelig sammenheng handler økumenikk om kontakt på tvers av konfesjoner, som ofte innebærer dialog om teologiske oppfatninger og/eller samarbeid om konkrete oppgaver (Den norske kirke, u.å.). Den kirkelige økumenikken er i stor grad et arbeid som skjer på organisasjonsnivå. Å arrangere buddhistisk konfirmasjon kan ses på som et slikt et økumenisk samarbeidsprosjekt mellom buddhistiske organisasjoner. I tillegg er det et kurs der samtale om lære vektlegges. Det kommer fram av nyhetsbrevet (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 7) at dette felles prosjektet krevde samarbeidsmøter mellom munkene og andre ledere i de ulike templene tilknyttet Buddhistforbundet, et arbeid generalsekretær Egil Lothe organiserte. Munkene deltok også i selve seremonien med tale, utdeling av diplom og velsignelse. Dette oppfatter jeg som et uttrykk for at samarbeidet er forankret i lederskapet i de ulike organisasjonene, og at forholdet til både Buddhistforbundet og konfirmantens respektive organisasjon bekreftes i konfirmasjonen.

Innholdssiden av buddhistisk konfirmasjon, altså hva ungdommene skal lære i løpet av kurset, kan også ses i lys av Buddhistforbundets økumeniske prosjekt. I kurset anerkjennes både likheter og forskjeller i buddhistisk lære: «Konfirmantene hadde forskjellig bakgrunn – både theravada og mahayana var godt representert. Kurset måtte derfor ha fokus på det som er felles for buddhismen samtidig som vi også kom inn på det som særpreger de forskjellige retningene» (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 6). Det som konkret vektlegges som felles, er «kunnskap om

hvordan buddhismen ble til, om buddhistisk etikk og livssyn og om hvilke former denne læren har fått gjennom de over 2500 årene den har eksistert. Vi kom også inn på spørsmål om vennskap, familie og forholdet mellom menn og kvinner» (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 6). I filmen *Konfirmasjonskurs* (Buddhistforbundet, 2020b) ser vi blant annet hvordan konfirmantene jobber med hva det betyr å «ta tilflukt». Dette er en del av det som gjerne kalles *De tre juveler*, som ofte blir sett på som en sammenfatning av buddhistisk lære. I tillegg til en kursbok om buddhismen skrevet av Egil Lothe, arbeidet konfirmantene også med tekster fra buddhistiske skriftsamlinger. I talen abbed Thich Vien Ngo holdt i forbindelse med konfirmasjonsseremonien, understrekes viktigheten av å være nysgjerrig og kritisk, og det ble holdt fram at hvordan holdningene respekt, ydmykhet, empati, gavmildhet og medfølelse både er gode retningslinjer for voksenlivet og viktige for konfirmantenes framtid i dette livet og i de neste (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 8–9). Disse idealene er idealer buddhister kan enes om på tvers av ulike retninger. Fokuset på lære har blant annet ført til at en av jentene på kurset forteller at hun nå forstår bakgrunnen for de ritualene hun i oppveksten har sett sin mor praktisere (Buddhistforbundet, 2020b).

Møtet med nye kontekster fører gjerne til at migrantreligioner begynner å legge mer vekt på læremessige eller systematisk-teologiske dimensjoner i sin tradisjon. For eksempel har det i hindudiasporaen vært en tendens til å «reduere et svært uensartet og komplekst forestillingsunivers til noen essensielle fellestrekk» (Jacobsen, 2018, s. 88). En slik standardisering av læren har vært en måte for hinduer å avgrense sin tradisjon fra andres i en mangfoldskontekst der mange grupper bruker læreinhold for å definere seg selv. Framheving av en standardisert lære er altså en måte å finne seg selv på, eller presentere seg på, i en minoritetssituasjon. Er sentreringa rundt lære i den buddhistiske konfirmasjonen et uttrykk for dette? Her går det an å argumentere fram både et ja og et nei. Nei-et er begrunnet i at det sentrale innholdet i Buddhas lære (*dharma*) i stor grad allerede er anerkjent av buddhister, selv om det også finnes læremessige forskjeller mellom retningene. Hovedpunktene i Buddhas lære er altså ikke noe som blir skapt i en minoritetssituasjon. Likevel, Buddhistforbundets innsats, som blant annet handler om å «samle buddhister fra mange skoler og

tradisjoner inn i en form for økumenisk buddhisme» (Jacobsen, 2018, s. 74), skaper en mulighet til å framstå tydeligere som gruppe i en kontekst der de er i minoritet. Fokuset på lære i den buddhistiske konfirmasjonen kan ses på som en del av arbeidet med å profilere og posisjonere buddhismen i Mangfolds-Norge. Minoritets- og mangfoldssituasjonen i den norske konteksten (*site of encounter*) får altså betydning for det uttrykket buddhisme får i Norge.

Fra forskning på kirkelig konfirmasjon vet vi at den sosiale dimensjonen ved konfirmasjonsritualet er viktig for konfirmantene, og at det sosiale utbyttet av konfirmasjonstida ses på som viktigere enn det religiøse (Høeg, 2017, s. 162). Det sosiale utbyttet handler om å oppleve et «godt fellesskap», å bli kjent med flere og få seg nye venner. I tekster og bilder produsert av Buddhistforbundet gis det inntrykk av at det sosiale aspektet ved konfirmasjonen også har vært viktig for det første kullet med buddhistiske konfirmanter. Arrangørene var klar over at mye av det som tas opp på kurset kunne oppleves som tungt, teoretisk stoff om buddhismen, og de var litt bekymra for at dette skulle føre til at ungdommene ble «vaksinert mot buddhisme» (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 6). Men dette gikk likevel bra, fordi dette krevende teoretiske kurset ble balansert med et sterkt sosialt fokus på kvelden, og konfirmantene fortalte at de hadde fått nye venner i løpet av helgene de var samlet (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 7). Vennskap, latter og sosialt fellesskap preger også filmene som ble tatt opp i løpet av kurset. To jenter forteller i filmen *Konfirmasjonsseremoni* (Buddhistforbundet, 2020c) at de har blitt venner, selv om de tilhører hver sin buddhistiske retning. På kurset fikk alle deltakerne «oransje hettegensere med Buddhistforbundets logo. Så vi ble også i det ytre ett team» (Buddhistforbundet, 2020/21, s. 7). Jeg oppfatter bruken av denne genseren som et ytre (materielt) tegn på en teamfølelse, en felles tilhørighet, et indre opplevd fellesskap. Det er altså tydelig at selv om buddhistisk konfirmasjon er helt nyetablert, skaper kurset og ritualet sosialt fellesskap, som er i tråd med durkheimianske forestillinger om ritualers funksjon.

Abby Day er inspirert av Durkheims teorier, men mens Durkheim er opptatt av hvordan ritualene skaper og gjenspeiler samfunnet, foreslår Day heller at det som blir tilbedt, feiret eller beskyttet ikke nødvendigvis

er samfunnet i og for seg, men en kroppslig, emosjonell erfaring av tilhørighet (Day, 2011, s. 10). Et hovedanliggende for Day er å påpeke hvordan tro for mange i dagens samfunn er forankret i det sosiale. Tro er altså ikke kun noe privat som enkeltpersoner etablerer på egen hånd. Jeg har i denne artikkelen ikke empirisk materiale til å kunne beskrive de unge buddhistenes tro. Men gjennomgangen over viser hvordan Buddhistforbundet har lagt til rette for en arena for unge buddhister der både det læremessige og det sosiale er vektlagt, og det kan antas at det har skapt en form for tilhørighet. Det er altså skapt en organisert institusjonell ramme rundt buddhistisk trosopplæring. En slik ramme påviste Abby Day i sin undersøkelse at ungdom ikke hadde behov for når de etablerer sin tro. Blant buddhister i Norge har det likevel vært et behov både nedenfra og ovenfra for å etablere en slik arena. Jeg setter igjen dette i sammenheng med et trekk ved den norske *site of encounter*. I Norge har tilhørigheten til religiøse institusjoner, særlig gjennom den tidligere statskirke, vært sterk og medlemstallet høyt, dette til tross for en ganske sekularisert befolkning (Schmidt, 2012). Det har medvirket til at religionssosiologer har betegnet Norden som preget av *belonging without believing*, som blant annet innebærer et ønske om å ivareta tilhørigheten til etablerte religiøse institusjoner uavhengig av om man tror på budskapet disse formidler eller ikke (Davie, 2013, s. 143). En måte å ivareta denne tilhørigheten på har vært å videreføre tradisjonene rundt overgangsritualer. Det relativt stabilt høye konfirmasjonstallet er i Norge er et eksempel på slik institusjonell tilhørighet. Å etablere buddhistisk konfirmasjon reflekterer da et trekk ved norsk kontekst generelt, nemlig det å ha en formalisert tilhørighet til en organisert religiøs sammenheng og benytte seg av overgangsritualer man får tilbud om der.

Konklusjon

Denne artikkelen har handlet om innføringen av et nytt ritual i en religiøs tradisjon, nemlig buddhistisk konfirmasjon. Artikkelen er dermed et bidrag til et underforsket felt, nemlig konfirmasjoner i regi av tros- og livssynsorganisasjoner utenfor Den norske kirke. Artikkelen har særlig vektlagt hvordan trekk og tradisjoner i norsk kultur eller kontekst har

hatt betydning for innføringen av buddhistisk konfirmasjon. Teoriene som er anvendt tar høyde for hvordan religion stadig endres, og hvordan ritualer skaper og bekrefter fellesskap.

Det å ta opp i seg et nytt ritual, kan ses på som et resultat av de buddhistiske organisasjonenes åpenhet og vilje til å forankre buddhismen i norsk kontekst. Tilbudet om buddhistisk konfirmasjon kan ses på som et forenet løft blant buddhister i Norge til å forsterke ungdomsgenerasjonens tilknytning til religionen, både læremessig og rituelt. Ved å ta i bruk formidlingsformen konfirmasjon, som ungdommer i Norge i dag kjenner godt til, øker sjansene til å lykkes med dette prosjektet. Det å tilby en slik livsrite understreker også buddhismens posisjon som likestilt med andre tros- og livssynsgrupper i Norge, og det gir mulighet til å selv definere sin tradisjon i en minoritetssituasjon. Som ett tilbud blant flere bidrar også buddhistisk konfirmasjon til at ungdommer i Norge, uansett etnisk tilhørighet, kan foreta valg knyttet til hvilken religiøse eller livssynsmessige tradisjon de ønsker å knytte seg til. I tillegg har buddhistisk konfirmasjon med sitt læresentriske og sosiale fokus en konsoliderende, økumenisk og fellesskapsbyggende effekt for buddhister i Norge.

Det artikkelen ikke diskuterer, og som det oppfordres til mer forskning om, er mer inngående kunnskap om hvordan det er å være ung buddhist i Norge i dag.

Referanser

- Afdal, G. (2013). *Religion i bevegelse*. Universitetsforlaget.
- Bender, C. (2013). Pluralism and secularism. I C. Bender, W. Cadge, P. Levitt & D. Smilde (Red.), *Religion on the edge* (s. 137–158). Oxford University Press.
- Buddhistforbundet. (2020a, 2. september). *Intervju med en buddhistisk konfirmant*. <https://buddhistforbundet.no/intervju-med-en-buddhistisk-konfirmant/>
- Buddhistforbundet. (2020b). *Konfirmasjonskurs* [Film]. <https://player.vimeo.com/video/503884289>
- Buddhistforbundet. (2020c). *Konfirmasjonsseremoni* [Film]. <https://player.vimeo.com/video/503888295>
- Buddhistforbundet. (2020d, 21. august). *Tilbud om buddhistisk konfirmasjon*. <https://buddhistforbundet.no/tilbud-om-buddhistisk-konfirmasjon/>

- Buddhistforbundet. (2020/21). *Nyhetsbrev nr. 2*. <https://buddhistforbundet.no/wp-content/uploads/2021/01/Buddhistforbundets-blad-2020.pdf>
- Buddhistforbundet. (u.å.a). *Buddha's Light International Association*. <https://buddhistforbundet.no/medlemsorganisasjoner/buddhas-light-international-association/>
- Buddhistforbundet. (u.å.b). *Buddhistiske markeringer*. <https://buddhistforbundet.no/hoytider/>
- Buddhistforbundet. (u.å.c). *Om buddhistforbundet*. <https://buddhistforbundet.no/om-oss/>
- Davie, G. (2013). *The sociology of religion: A critical agenda* (2. utg.). Sage.
- Day, A. (2011). *Believing in belonging*. Oxford University Press.
- Den norske kirke. (u.å.). *Hva er økumenikk*. <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/mellomkirkelig-rad/okumenikk-og-kirkesamarbeid/hva-er-okumenikk/>
- Det vietnamesiske buddhistsamfunn i Norge. (u.å.). *Det vietnamesiske Buddhistsamfunn* <https://norsk.khuongviettu.com/>
- Fragell, L. (2001). Hvorfor humanister bør avholde seremonier. I Y. Kvaale & A. Pettersen (Red.), *Borgerlig konfirmasjon og humanistiske seremonier: En artikkelsamling* (s. 44–54). Humanist forlag.
- Grimsby, L. K. & Birkedal, E. (2020). Unges tanker om konfirmasjon. En studie blant 14-åringer forut for deres valg av ungdomsrite. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 37(2), 22–38. <https://doi.org/10.48626/tpt.v37i2.5328>
- Gundersen, K. (2013). *Den unge buddhistens forhold til tro, religiøs praksis og livstolkning – og til lærebøkers fremstillinger av buddhisme* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-37968>
- Haraldsø, B. (Red.). (1986). *Konfirmasjonen i går og i dag*. Verbum forlag.
- Høeg, I. M. (2017). Engasjert ungdom? Konfirmanter i Den norske kirkes bidrag til sivilsamfunnet. I I. M. Høeg (Red.), *Religion og ungdom* (s. 157–178). Universitetsforlaget.
- Jacobsen, K. A. (2007). Indias religioner – jainismen, buddhismen, hinduismen, sikhismen. I I. S. Gilhus & L. Mikaelsson (Red.), *Verdens levende religioner* (s. 24–135). Pax Forlag.
- Jacobsen, K. A. (Red.). (2018). *Verdensreligioner i Norge* (4. utg.). Universitetsforlaget.
- Johnsen, I. S. (2010). *Wat Thai Norway: Buddhistisk praksis i et thailandsk tempel i Norge* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-26322>
- Kurien, P. (2007). *A place at the multicultural table: The development of an American Hinduism*. Rutgers University Press.
- Kvaale, Y. & Pettersen, A. (2001). *Borgerlig konfirmasjon og humanistiske seremonier: En artikkelsamling*. Humanist forlag.

- Levitt, P. (2013). Religion on the move: Mapping global cultural production and consumption. I C. Bender, W. Cadge, P. Levitt & D. Smilde (Red.), *Religion on the Edge* (s. 159–176). Oxford University Press.
- Leganger-Krogstad, H. (2019). The characteristics of non-formal religious education in a folk church. The Norwegian education reform. I F. Schweitzer, W. Ilg & P. Schreiner (Red.), *Researching non-formal religious education in Europe*. Waxmann.
- Page, S. & Yip, A. (2017). *International studies in religion and society: Bd. 28. Understanding young Buddhists: Living out ethical journeys*. Brill.
- Rønningen, N. M., Gresaker, A. K., Rafoss, T. W. & Aagedal, O. (2020). *Etter konfirmasjonen – exit eller transitt* (KIFO-rapport 2020:3). <https://www.kifo.no/ny-kifo-rapport-etter-konfirmasjon-exit-eller-transitt/>
- Schweitzer, F., Ilg, W. & Schreiner, P. (Red.). (2019). *Researching non-formal religious education in Europe*. Waxmann.
- Seland, T. (Red.). (2009). *Lær meg din vei. Kristen trosopplæring i går og i dag. En historisk oversikt*. Tapir akademisk forlag.
- Selmer-Anderssen, I. (2019, 16. mai). *Kirkekonfirmasjon synker i popularitet*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/kirkekonfirmasjon-synker-i-popularitet>
- Schmidt, U. (2012). Religion i dagens Norge: Sekularisert? Privatisert? Pluralisert? I P. K. Botvar & U. Schmidt (Red.), *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering* (s. 196–204). Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. (2020, 8. desember). *Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf/aar>
- Thelle, N. (1999). Buddhismen. I K. A. Jacobsen & N. Thelle (Red.), *Hinduismen og buddhismen* (s. 172–266). Høyskoleforlaget.
- Vestøl, J. M., Gundersen, K., Kristiansen, H. H. & Samdal, A. G. (2014). Religion in textbooks and among young Buddhists, Hindus and Muslims: A comparative study. *Acta Didactica Norge*, 8(1), Art 12. <https://doi.org/10.5617/adno.1104>
- Wong, D. & Levitt, P. (2014). Travelling faiths and migrant religions: The case of circulating models of da'wa among the Tablighi Jamaat and Foguangshan in Malaysia. *Global Networks*, 14(3), 348–362. <https://doi.org/10.1111/glob.12063>
- Østerberg, D. (2012). *Emile Durkheims samfunnslære* (3. utg.). Pax Forlag.